

1. אברנאל פסוק א'

הדבר אשר היה אל ירמיהו וכולי עד ויאמר ה' אלי נמצא קשר. כבר זכרתי בהקדמת זה הספר שמצינו בנבואות הנביא ירמיהו נהוג מאד זה הלשון הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' לאמר לרמוז אל האמצעיים בנבואתו שלא היתה מהסבה הראשונה יתברך מבלי אמצעי כמשה רבינו, כי עם היות שנשתוה אליו בהתמדת נבואתו מ' שנה ובהיותו מקודש מן הבטן וסרבנותו בשליחותו וכמו שכתבתי בהקדמת זה הפירוש הנה לא נתדמה אליו במדרגה ובמשפיע כי משה היתה נבואתו מהשם בלי אמצעי אמנם ירמיהו היה הדבר בא אליו מאת ה' רוצה לומר שע"י אמצעי קבל השפע משם ה', ואע"פ שירמיהו אומר פעמים רבות ויאמר ה' אלי ענינו שאמר לו ע"י שליח כמו שכבר נודע:

2. מלכים ב' פרק כ"ג

(א) וישלח המלך ויאספו אליו כל זקני יהודה וירושלם:
 (ב) ויעל המלך בית ד' וכל איש יהודה וכל יושבי ירושלם אתו והכהנים והנביאים וכל העם למקטן ועד גדול ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית הנמצא בבית ד':
 (ג) ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית לפני ד' ללכת אחר ד' ולשמור מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל לב ובכל נפש להקים את דברי הברית הזאת הכתבים על הספר הזה ויעמד כל העם בברית:

3. דברי הימים ב' פרק ל"ד

(כט) וישלח המלך ויאסף את כל זקני יהודה וירושלם:
 (ל) ויעל המלך בית ד' וכל איש יהודה וירושלם ויהושלם ויהוואים וכל העם מגדול ועד קטן ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית הנמצא בית ד':
 (לא) ויעמד המלך על עמוד ויכרת את הברית לפני ד' ללכת אחרי ד' ולשמור את מצותיו ועדותיו וחקיו בכל לבבו ובכל נפשו לעשות את דברי הברית הכתובים על הספר הזה:

4. רד"ק

(א) הדבר - לאמר שיאמרו אותו לאיש יהודה ומהו הדבר שיאמר שמעו את דברי הברית הזאת ודברי הברית הם כתובים בתורת משה ברכות וקללות אם תשמעו אם לא תשמעו וכתב בסוף אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ובחורב אמר ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ואמר ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ונאמר ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה ודברי הברית הם שישמעו לקול ה' ויעשו מצותיו והוא יהיה להם לאלהים והם יהיו לו לעם ובאמרו הזאת כמו שכתוב בתורה:

(ב) ודברתם - אתה ונביאי האמת האחרים עמך כי היה צפניה שנתבא בימי יאשיהו ואולי היו אחרים אמר לו שיאמרו דברי הברית לאיש יהודה וליושבי ירושלם וזכר להם הברית לפי שהברית הוא דבר קיום אפ"ל בין אדם לחברו אם יעשו תנאים ביניהם יעשו ברית לקיים התנאים ביניהם כל שכן בין האל ובין בני האדם שראוי לקיים הברית:
 אל איש יהודה - כולל לכלם כאחד וכן הלשון לומר לשון יחיד על רבים דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ואיש ישראל נגש ורבים כמוהם:

ועל יושבי ירושלים - כמו ואל יושבי ירושלם וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ותתפלל על ה' כמו אל ה' והדומים להם וי"ת ודברתם ותמללון/ותמללינון/ נראה שהיה קורא ודברתם בקמץ התי"ו ואנחנו מצאנו בכל הספרים המדויקים ודברתם בסגול התי"ו:

5. מלבי"ם ד'-ה'

(ד) אשר - יבאר ארבעה טעמים על חיוב שמירת הברית, א] אשר צויתי את אבותיכם - הבנים מחויבים לשמור מצות שקבלו אבותם עליהם ועל זרעם אחריהם, ב] שהיה הצוי ביום הוציאי אתם מארץ מצרים - ומצד זה נתחייבו לשמור פקודתי כי כשהוצאתים מבית עבדים הם עבדים לי וע"מ זה הוצאתים, ג] שתליתי בזה התנאי שעל ידי שתשמעו בקולי והייתם לי לעם - ומבואר שבעוזבם הברית לא עמי אתם ואיני אלהיכם:

(ה) ד] למען הקים את השבועה וכו' לתת להם ארץ זבת חלב ודבש - ששבועת הארץ היה בתנאי אם ישמרו את דברי הברית, ואם לא תשמרו תגלו מן הארץ בהכרח, ואע"פ ואומר אמן ה' - הנביא ענה אמן כמקבל ע"ע לקיים את דברי הברית, ור"ל שאף שאם ישראל יעזבו בריתך אנכי אקיימהו. וא"כ לא נתבטלה השבועה להיות לנו לאלהים ולתת לנו את הארץ כל עוד שנמצא אחד מבני אבותיהם שאינו מפיר את הברית ומקיימו:

6. ילקוט שמעוני תורה רמז תתקמה

רבי דוסתאי בן יהודה אומר אל תהי קורא בנים לא אמון בם אלא לא אמן בם שלא היו רוצין לענות אמן אחר הנביאים כשמברכין אותם, וכן הוא אומר למען הקים ה' את השבועה אשר נשבע לאבותינו לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש, ולא היה אחד מהם שפתח את פיו ועונה אמן עד שבא ירמיה ואמר אמן, שנאמר ואען ואומר אמן ה':

7. ברכות דף מה:

תני חדא: העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח, ותניא אידך: הרי זה מגונה! - לא קשיא: הא - בבונה ירושלים, הא - בשאר ברכות.
רש"י

הא בבונה ירושלים - שהיה סוף הברכות, הרי זה משופח, וכן בסוף ברכות לקריאת שמע, שחרית וערבית, ולאחר כל ברכותיו לקתני צרייתא הרי זה משופח - לאחר גמר כל ברכותיו קאמך, ולאחר כל ברכותיו לקתני הרי זה מגונה - בסוף כל צרכה וצרכה קאמך.

8. אברבנאל ו' - ה'

(ו) ואמר הנביא שעוד צוהו השם יתברך בזה שלא די אותה האמירה אשר יאמר לאיש יהודה ויושבי ירושלים שהיא תהיה בבית ה' שהוא המקום שהיו נאספים שם העם, אבל שעוד מלבד זה יקרא את כל הדברים האלה בשאר ערי יהודה שילך שמה לקרא אותם ובחצות ירושלים שיפרסם אותם הדברים בכ"מ כדי שתשמענה הנשים והטף והאנשים שלא היו בבית ה' בעת שדיבר אל העם ומה שיאמר שמה הוא שמעו את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם:
(ז) כי העד העידותי רוצה לומר כבר התרתי באבותיכם על זה משיצאו מצרים בהיותם על הר סיני ובערבות מואב ואחר כך על ידי הנביאים השכם והעד רוצה לומר בכל יום הייתי שולח נביאי להתרות בהם:
(ח) ואבותיכם לא שמעו את דברי ולא הטו את אזנם לדברי נביאי ולכן אביא עליהם את כל דברי הברית הזאת והם הקללות הנזכרות בברית יען צויתי אותם לעשות רוצה לומר מצותי ולא עשו. הנה התבאר שאין ייתור בפסוקי' האל', והותרו השאלות ראשונה ושנית:

9. רד"ק פסוק ט

(ט) ויאמר ה' אלי נמצא קשר - יראה מן הדומה כי נבואה זו נאמרה בימי יהויקים וזהו שאמר נמצא קשר כלומר מרדו כי אחר ששבו בימי יאשיהו:

10. איכה רבה (בובר) פרשה א

א"ר עוקבא בליל ט' באב נכנס אברהם אבינו בבית קדש הקדשים והתחיל מטייל בו ארוכות וקצרות, אחזו הקב"ה ואמר לו מה לידדי בביתי? (ירמיה יא טו)
אמר היכן הן בניי?
אמר חטאו לפני והגליתי אותם, דכתיב עשותה המזימתה (שם).
א"ל ולא היו בהם צדיקים?
א"ל סוגייהון בישין, דכתיב הרבים (שם).
ולא היתה בהם מילה?
א"ל אף אותה בטלו, דכתיב ובשר קדש יעברו מעליך (שם), ולא עוד אלא שהיו שמחים במפלתם אלו מאלו, כדכתיב כי רעתכי אז תעלוזי (שם), וכתיב ושמח לאד לא ינקה (משלי י"ז ה).

10 א'. פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) נספחים ה - מה נאוו על ההרים

אמרו לפניו רבש"ע שמא אתה שוכחן בין א"ה?
אמ' להם נשבע אני בשמי הגדול שאיני שוכחן בין אומות העולם אלא אני מחזירן למקומן, שנ' "ויש תקוה לאחרייתך נאם ד' ושבנו בנים לגבולם" (ירמיהו ל"א, ט"ז).
מיד נחם הקב"ה את האבות והלכו ושכבו לקבורותיהם,
לפיכך כשמהבשר בא תחלה יבא אל מערת המכפלה.